

Enkele maatschappelijke aspecten van het landbouwvraagstuk in West-Vlaanderen

Lic. M. ZWAENEPOEL,

Wetenschappelijk Medewerker W.E.S.

Inleiding

De kennis van de maatschappelijke structuurwijzigingen die achter de uiterlijk waarneembare feiten schuilgaan is niet alleen verhelderend om deze feiten zelf te begrijpen, maar is tevens van belang voor wie de ontwikkeling dezer verschijnselen in perspectief wil zien.

Dergelijke kennis ontbreekt vaak tot op de dag dat maatschappelijke wanverhoudingen die lange tijd op latente wijze aanwezig waren aan het licht treden en op een onverwacht ogenblik deining verwekken.

Van dergelijk sociaal fenomeen is ons land, evenals vele andere Westerse landen, thans getuige. De misnoegdheid waaraan ook hier de landbouwbevolking lucht ging geven, heeft thans in brede kringen aandacht gewekt voor de problematiek van deze bevolkingsgroep.

In het voorjaar van 1962, korte tijd voordat de luidruchtige traktorenmanifestaties ook in West-Vlaanderen hun hoogtepunt bereikten, was het W.E.S. met een ruim opgezet onderzoek naar de economische en maatschappelijke structuren in de Westvlaamse landbouw begonnen. De resultaten van deze studie werpen een licht op zekere aspecten die in belangrijke mate oorzakelijk hebben gewerkt op de onrust die een belangrijk gedeelte van de Westvlaamse land-

bouwbevolking beheerste en nog beheerst. Het genoemd sociologisch onderzoek heeft uitgewezen dat deze onrust veeleer sociaal-psychologische dan zuiver economische oorzaken heeft.

De landbouwbevolking wordt zich bewust van een toenemende kloof tussen haar eigen welvaartspeil en dat van de verstedelijkte bevolking. Het verschillend ontwikkelingsritme van landbouweconomie en industrie wordt door een gedeelte van de landbouwbevolking aan de onwil van overheid, industrie, vakbonden en zelfs van de eigen boerenorganisaties toegeschreven (1). De nieuwe plaats die de landbouweconomie zoekt in alle geïndustrialiseerde Westerse maatschappijen, verwekt bij het konservatief ingestelde deel van de landbouwbevolking als het ware een evenwichtsstoornis die ook in West-Vlaanderen niet achterwege is gebleven.

Deze « evenwichtsstoornis » is grotendeels toe te schrijven aan een door de boerenbevolking duidelijk aangevoelde verschuiving in de maatschappelijke waardering voor hun beroep. Ten dele is deze verschuiving

---

(1) Onder de naam voor gebrachte opinies m.b.t. actuele landbouwvraagstukken – geuit ter gelegenheid van een enquête bij 3.465 landbouwers uit West-Vlaanderen – was het probleem van de verantwoordelijkheid voor de « slechte gang van zaken » in de landbouw een der meest aangeraakte onderwerpen.

Foto R. Vansevenant

toe te schrijven aan de numerieke vermindering van de groep, maar vooral aan de verminderde relatieve materiële standing der landbouwers en — als gevolg hiervan — de afnemende invloed in het openbare leven op het platteland.

Door direkt contact en via de moderne kommunikatiemiddelen wordt de landbouwer gekonfronteerd met de welstand en de vrije tijd van andere maatschappelijke groepen die bij hem in tal van opzichten ten achter plegen te staan. Vooral het voorbeeld der vroegere landarbeiders die tot de industrie zijn overgegaan, is in dit opzicht frappant.

Zelfs door de eigen kinderen wordt het ouderlijke beroep verlaten en vaak minder gewaardeerd dan een loontrekkend arbeidersbestaan. Ook de verstedelijkte maatschappij die te weinig voeling hield en een te gering begrip opbracht voor de specifieke toestand van de landbouwsector, draagt een gewisse schuld in de huidige konfliktsituatie.

De landbouwers die het minst open stonden voor maatschappelijke of technische vernieuwingen, werden vanzelfsprekend het sterkst door de vastgestelde verschuivingen verrast.

Het is van bijzonder belang te weten uit welke landbouwers deze laatste groep samengesteld is en welke de grondoorzaken zijn van hun houding en reakties.

De nadere ontleding van een aantal maatschappelijke gegevens kan ertoe bijdragen enkele specifieke noden van de Westvlaamse landbouw vanuit een andere dan de strikt technisch-ekonomische benaderingshoek te begrijpen. Dit is de bedoeling van deze alinea's.

1. De bedrijfsgroottestruktuur als maatschappelijke faktor

Indien niet altijd in ekonomisch opzicht, dan is de areaaloppervlakte der landbouwbedrijven toch in maatschappelijk opzicht de voornaamste bepalende faktor voor tal van fenomenen.

Talrijke interne verschijnselen in het landbouwmidden kunnen alleen worden verklaard wanneer een inzicht bestaat in de numerieke verhoudingen onder de grootteklassen en de geografische groepering van deze klassen in de landbouwgebieden van de provincie.

De bedrijfsgrootte blijft in landbouwmiddens nog de referentie voor de sociale laag, waartoe het bedrijfshoofd en zijn gezin binnen de landbouwersstand behoort.

Het huwelijk van de jonge landbouwer, de richting en het niveau van de studiën der kinderen, zowel als de graad van algemene en vaktechnische ontwikkeling, worden in grote mate a.h.w. gepredes-

N.V.
Westvlaamsche
Betonwerkerij

73, ST.-PIETERSKAAI

BRUGGE

Tel. : 150.71 - 150.72

BETONPRODUKTEN VOOR

BOUW &
WEGENISWERKEN

tineerd door de areaaloppervlakte van het ouderlijk bedrijf.

Tabel I geeft een inzicht in de spreiding der landbouwbedrijven naar grootteklasse over de vier landbouwstreken van West-Vlaanderen.

Uit tabel I blijkt de sterke structuur van Polders en Leemstreek, in fel contrast met de Zandstreek. De Zandleemstreek neemt een tussenpositie in en neemt inzake areaaloppervlakte der bedrijven ongeveer het beeld van de volledige provincie aan.

Uit de studie der maatschappelijke structuren in elk der landbouwstreken is gebleken dat ook maatschappelijke feiten op dit patroon werden gefatsoeneerd en dat per afzonderlijke landbouwstreek het totaalbeeld gevormd wordt in functie van de verhouding onder de grootteklassen.

Zo is de politieke vertegenwoordiging van de boerenbevolking in de gemeenteraden en in de kolleges van Burgemeester en Schepenen relatief veel sterker in streken met talrijke grote bedrijven zoals de Polders dan bijvoorbeeld in de Zandstreek waar de kleine bedrijven domineren. De bedrijfsgroottestructuur van de boerderijen in de betreffende gemeenten is in dit opzicht van veel grotere betekenis dan de relatieve omvang van de boerenbevolking in het kiezerskorps.

TABEL I : Indeling van de landbouwbedrijven en de betaalde oppervlakte naar grootteklasse en per landbouwstreek in West-Vlaanderen, Algemene Land- en Tuinbouwteiling, 1959.

Grootte-klasse	POLDERS				ZANDSTREEK				ZANDLEEMSTREEK				LEEMSTREEK			
	aantal bedrijven		betaalde oppervlakte		aantal bedrijven		betaalde oppervlakte		aantal bedrijven		betaalde oppervlakte		aantal bedrijven		betaalde oppervlakte	
	aantal	%	aantal hektaren	%	aantal	%	aantal hektaren	%	aantal	%	aantal hektaren	%	aantal	%	aantal hektaren	%
1-5 ha	1.324	30,5	3.514	6,2	3.323	49,5	9.223	20,8	5.562	39,0	15.434	12,3	205	17,9	550	3,5
5-10	1.084	24,9	8.005	14,1	2.155	32,1	15.306	34,6	4.135	29,0	29.664	23,6	260	22,7	1.934	12,2
10-20	974	22,4	13.989	24,6	996	14,8	13.502	30,5	3.306	23,2	47.036	37,5	433	31,8	6.140	38,7
20-30	510	11,7	12.597	22,1	190	2,8	4.484	10,1	1.027	7,2	24.482	19,5	170	14,8	4.102	25,9
30-50	377	8,7	13.996	24,6	34	0,5	1.213	2,7	218	1,5	7.769	6,2	66	5,8	2.474	15,6
50 ha en meer	76	1,7	4.743	8,3	7	0,1	482	1,1	17	0,1	1.099	0,9	10	0,9	648	4,1
Totaal	4.345	100	56.844	100	6.705	100	44.210	100	14.265	100	125.484	100	1.144	100	15.848	100

2. De leeftijd der bedrijfshoofden

Het door het W.E.S. uitgevoerde onderzoek in de Westvlaamse landbouwmiddens werd in 1962 uitgevoerd op een representatieve steekproef van 3.465 landbouwbedrijven. De leeftijdsverhoudingen die in deze groep werden vastgesteld wijzen op een felle veroudering van de Westvlaamse actieve bevolking

in de landbouw. De verhouding onder de leeftijds-groepen, gekoppeld aan de bedrijfsgrootte, verklaart wederom een ruimer gamma van interne maatschap-pelijke verschijnselen.

Tabel II geeft aan de hand van de steekproefver-houdingen een inzicht in de leeftijdsverhoudingen onder de landbouwers van de verschillende bedrijfs-grootteklassen.

TABEL II : De leeftijd der bedrijfshoofden in de verschillende bedrijfsgrootteklassen.

Bedrijfsgrootte- klassen	Min dan 30 j.	30 tot 40 j.	40 tot 50 j.	50 tot 60 j.	60 tot 65 j.	65 j. en +	Totaal (= 100 %)
1 tot 3 ha	5,1	13,9	18,4	33,2	17,8	9,9	511
3 tot 5 ha	5,5	24,1	20,5	32,2	11,1	7,1	583
5 tot 7 ha	7,3	28,0	19,6	28,2	12,0	4,6	475
7 tot 10 ha	8,2	25,0	25,0	25,3	10,0	6,0	611
10 tot 15 ha	8,5	27,7	20,6	27,7	9,8	5,9	527
15 tot 20 ha	8,4	22,0	16,8	32,6	12,0	7,7	309
20 tot 30 ha	5,5	25,5	19,7	24,3	15,8	9,0	309
30 ha en meer	5,0	27,1	18,6	27,8	11,4	10,0	140
	6,8	23,9	20,4	29,0	12,1	7,2	3.465

Bron : enquête W.E.S., 1962

Uit deze tabel blijkt een opvallend sterke veroude-ring onder de exploitanten van de zeer kleine (— 3 ha) en van de grotere bedrijven (+ 20 ha). De verklaring hiervan dient gezocht te worden in een gebrek aan opvolgers in de eerste, in een teveel aan kandidaat-opvolgers in de laatste groep.

De diepere oorzaken van het opvolgingsprobleem schuilen in de leefbaarheidskansen door de mogelijke opvolgers toegekend aan bedrijven van de diverse grootteklassen en in de leeftijdsverhoudingen onder de exploitanten.

De sterke veroudering onder de huidige exploitan-ten zal in de eerstvolgende jaren onvermijdelijk tot een verhoogd aanbod van bedrijven in de grotere en in de kleinste grootteklassen leiden.

De leeftijdsverhoudingen onder de exploitanten worden weerspiegeld in de leeftijdsverhoudingen hun-ner kinderen.

Een belangrijke beeldvertekening is echter het ge-volg van diverse invloeden waaronder vooral de late opvolgings- en huwelijksleeftijd der bedrijfshoofden van grotere exploitaties en de verschillen in de ge-zinsgrootte naar gelang de grootteklasse der bedrijven.

3. De grootte der landbouwersgezinnen

In functie van de areaaloppervlakte der landbouw-bedrijven worden grote verschillen in gezinsgrootte waargenomen. Deze verrassende vaststelling kan uit tabel III (1) worden afgeleid.

Het is hierbij opvallend dat de gezinstypes met 0 tot 3 kinderen domineren op de landbouwexploitaties met min dan 5 ha.

De gezinstypes met 1 tot 4 kinderen domineren op de bedrijven van 5 tot 20 ha, terwijl de gezinstypes met 2 tot 5 kinderen domineren op de bedrijven gro-ter dan 20 ha. De relatieve « onleefbaarheid » der kleine landbouwbedrijven weerspiegelt zich dus ook ten dele in het kindertal. Deze vaststelling is tevens van bijzondere sociologische waarde omdat zij regel-recht indruist tegen een algemeen aanvaarde stelling als zou de kinderrijkdom in omgekeerde verhouding staan tot de economische welstand. Er zal bovendien worden aangetoond dat ook de algemene en de vak-technische ontwikkeling der bedrijfshoofden op de grote bedrijven op een belangrijk hoger peil ligt dan op de kleine exploitaties.

(1) Zie volgende blz.

TABEL III : Indeling der Westvlaamse landbouwersgezinnen (a) naar aantal in leven zijnde kinderen, gerangschikt naar de bedrijfsgrootteklasse, W.E.S.-enquête, 1962.

Bedrijfs- oppervlakte	Gezinsgrootte naar aantal kinderen											Totaal (=100%)
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 en meer	
1 tot 3 ha	16,6	19,6	20,3	18,4	9,8	8,2	3,2	1,6	1,4	0,4	0,4	439
3 tot 5 ha	13,9	16,5	22,3	20,3	11,2	7,0	3,9	2,1	1,0	0,8	1,0	516
5 tot 7 ha	10,5	14,8	24,6	18,4	13,7	9,8	3,2	1,6	2,0	0,9	0,4	439
7 tot 10 ha	9,5	17,5	21,9	19,5	12,6	7,0	3,8	3,5	2,6	0,9	1,0	569
10 tot 15 ha	9,9	12,7	23,5	18,5	13,7	6,4	7,2	3,8	2,8	0,4	1,0	502
15 tot 20 ha	7,8	13,3	17,4	20,5	11,2	7,2	7,2	5,4	4,1	2,4	3,4	293
20 tot 30 ha	6,4	9,1	17,9	18,2	16,9	10,5	6,4	7,8	2,4	1,0	3,4	296
30 ha en meer	6,7	11,1	18,5	11,8	14,8	15,5	9,6	5,2	2,9	0,7	2,9	135
Totaal der bedrijven	10,8	15,1	21,4	18,8	12,7	8,1	5,0	3,4	2,2	0,9	1,4	3.189

(a) De ongehuwde bedrijfshoofden werden niet weerhouden, echter wel weduwen en weduwnaars.

4. Het opvolgingsvraagstuk op de Westvlaamse landbouwbedrijven

Zowel de groottestructuur der bedrijven als de leeftijdsverhoudingen onder de exploitanten en de gemiddelde gezinsgrootte zijn factoren die de opvolgings-situatie en het opvolgingsritme in de landbouw op grondige wijze beïnvloeden.

Rekening houdend met de leefbaarheid der bedrijven en de omschakelingsmogelijkheden is een minimale oppervlakte vereist om het bedrijf voor overname aantrekkelijk te houden. De leeftijdsstructuur der exploitanten is beslissend voor het tijdstip en voor het aantal bedrijven dat in de toekomst vermoedelijk zal vrijkomen.

Het aantal kinderen per gezin is in grote mate bepalend voor de opvolgingsdruk, omdat de kandidaat-opvolgers nagenoeg uitsluitend worden gerekruteerd onder de landbouwhelpers, die voornamelijk op grotere bedrijven voorkomen waar, zoals reeds werd aangetoond, ook het aantal kinderen per gezin gemiddeld het hoogst ligt.

Wanneer op dergelijke grotere bedrijven nog talrijke jonge kinderen zijn brengt dit er het bedrijfshoofd toe soms lang na zijn 65e jaar actief te blijven, zodat ook de overnameleeftijd der opvolgers op deze bedrijven aan de hoge kant ligt. De generatie-afstand

tussen ouders en kinderen neemt dan ook toe met de areaaloppervlakte der bedrijven.

Vanzelfsprekend is de algemene economische toestand in de landbouwsector van betekenis voor opvolgingsdruk en opvolgingsverhoudingen.

Op de huidige Westvlaamse landbouwbedrijven wordt het landbouwwerk hoe langer hoe meer een gemechaniseerde familiezaak en is de helft der bedrijven reeds een meer of minder gemechaniseerde éénmanszaak geworden.

Bezoldigde arbeidskrachten worden een zeldzaamheid terwijl de meeste bedrijven kleiner dan 10 ha ook de hulp moeten missen van een potentiële opvolger.

Vooraf dit laatste feit toont aan dat de schaalvergroting van de Westvlaamse landbouw in de toekomst in versnelde mate zal worden voortgezet precies wegens het gebrek aan opvolgers op de kleinere bedrijven. In welke mate dit zal gebeuren kan bij benadering worden gemeten aan de hand van de generatiedruk op de huidige bedrijven.

De problemen die zich rond deze éénmansbedrijven stellen, zijn talrijk en zij mogen in hun gevolgen voor de hele toekomst van onze landbouw niet worden onderschat.

Het gebrek aan kandidaat-opvolgers is op de kleinste bedrijven een der voornaamste oorzaken van de

veroudering die er thans wordt waargenomen. Anderzijds heeft op de grootste bedrijven een teveel aan kandidaat-opvolgers tot een gelijkaardig verouderingsverschijnsel onder de exploitanten geleid.

Het opvolgingsprobleem heeft echter nog andere aspecten.

Vooropgesteld dat een globale vermindering van het aantal kleine landbouwexploitaties economisch wenselijk is, moeten niettemin een voldoende aantal opvolgers klaarstaan om alle leefbare landbouwbedrijven onder behoorlijke voorwaarden over te nemen, en anderzijds kan men niet verwachten dat boerenzonen van de grootste exploitaties afkomstig, vrede zouden nemen met een klein bedrijf dat zelf geen opvolgers meer vindt.

Een globale en ideale opvolgingssituatie kan men cijfermatig als volgt voorstellen en berekenen. Uitgaande van de veronderstelling dat de boerenzonen van hun 16e jaar tot ongeveer hun 30e jaar als helpers op het ouderlijke bedrijf meewerken, komt men tot een gemiddelde duur van circa 15 jaar helperschap.

Wanneer de landbouwer zijn zelfstandig bedrijf op 30-jarige leeftijd aanvangt en dit bedrijf tot zijn 65e levensjaar uitbaat, komt men tot circa 35 jaar zelfstandige exploitatie.

Hierop voortbouwend kan men besluiten dat, theoretisch althans, ieder jaar $1/35$ van alle landbouwexploitanten zijn bedrijf voor overname zou dienen vrij te geven en dat anderzijds ieder jaar $1/15$ van alle helpers voor opvolging van een bedrijf in aanmerking komt.

In West-Vlaanderen zouden jaarlijks circa 790 bedrijven moeten vrijkomen waarvoor 790 helpers voor de opvolging zouden moeten klaarstaan.

Deze ideale opvolgingssituatie kan voor West-Vlaanderen worden uitgedrukt door de breuk $790/790$ waarvan het quotiënt 1 een ideale opvolgingsdruk uitdrukt.

Een quotiënt groter dan 1 wijst op een teveel aan opvolgingskandidaten; een quotiënt kleiner dan de eenheid wijst een tekort aan opvolgers uit.

De berekeningen door het W.E.S. uitgevoerd op een steekproef van 3.465 Westvlaamse exploitaties wijzen erop dat de huidige theoretische opvolgingsdruk in West-Vlaanderen ongeveer 0,74 is, zodat thans op 3 van elke 10 bedrijven een opvolger zou ontbreken.

Vooraleer hieromtrent een definitieve uitspraak te doen is het echter raadzaam ook rekening te houden

Foto R. Vansevenant

met het verouderingsproces dat zich thans onder de Westvlaamse exploitanten voordoet en dat als belangrijk gevolg zal hebben dat het aantal vrijkomende bedrijven in de e.k. 15 jaren per jaar hoger zal liggen dan 1/35 van alle bedrijven.

Wil men het huidige verouderingsproces in de landbouw niet verder laten woekeren dan moet men er immers toe komen dat elke landbouwer die thans 50 of meer dan 50 jaar oud is in de e.k. 15 jaar zijn bedrijf overlaat. Precies de helft der Westvlaamse landbouwexploitanten komt hiervoor in aanmerking. Voor de overname van deze bedrijven komen alleen die helpers in aanmerking die op huidig ogenblik reeds op de bedrijven aanwezig zijn. Deze helpers, die nu in massa tussen 15 en 30 jaar oud zijn, zullen in 1977 allen een eigen bedrijf moeten gevonden hebben.

Met deze korrektie rekening houdend komt men op dit ogenblik in de provincie West-Vlaanderen tot een werkelijke opvolgingsdruk van amper 0,65 wat dus betekent dat van elke 10 bedrijven er 3 of 4 zonder opvolger zullen blijven.

Dit veronderstelt evenwel dat voor deze landbouwhelpers die in de toekomst de bedrijven zullen overnemen, ook een voldoende aantal boerenmeisjes op de bedrijven aanwezig moeten zijn.

Dit is op dit ogenblik wel het geval, maar — en dit is misschien de kern van het opvolgingsprobleem — van iedere 10 landbouwhelpsters zijn er thans uiteindelijk slechts 4 die met een landbouwer huwen, zodat het duidelijk is dat ook de afvloeiing van kandidaat-landbouwsters een directe weerslag heeft op de opvolgings situatie in zijn geheel, zodat de opvolgingsdruk die thans amper 0,65 bedraagt ook op deze wijze nog verder wordt afgezwakt.

Per bedrijfsgrootteklasse beschouwd, is de opvolgingsdruk echter zeer verschillend. De cijfers in tabel IV werpen een scherp licht op de leefbaarheidskansen die de huidige en toekomstige boeren zelf voorbehouden aan de landbouwexploitaties van de verschillende grootteklassen.

Op duidelijke wijze komt in deze tabel tot uiting dat de bedrijven kleiner dan 3 ha quasi zonder opvolgers blijven. De aanwezige helpers zijn voor het merendeel slechts gedeeltelijk in de landbouw op het ouderlijke bedrijf actief en slechts weinigen onder hen zijn van zin het ouderlijke bedrijf over te nemen.

Dit is ook voor de meeste helpers op bedrijven tussen 3 en 5 ha het geval.

Op bedrijven tussen 5 en 10 ha is het aantal helpers evenmin voldoende talrijk om de opvolging van alle vrijkomende exploitaties te verzekeren.

De bedrijfsgrootteklasse van 10 tot 15 ha heeft precies voldoende helpers om alle bedrijfshoofden van 50 jaar en meer in de e.k. 15 jaar af te lossen.

Op de grotere bedrijven zijn er zelfs meer helpers aanwezig dan bedrijven die voor opvolging in aanmerking komen, zodat een aantal helpers hier secundair de landbouwsektor zal moeten verlaten ofwel met een kleinere dan de ouderlijke uitbating vrede nemen.

TABEL IV : De waarschijnlijke opvolgingsdruk in de e.k. 15 jaar op de Westvlaamse landbouwbedrijven, berekend naar grootteklasse der exploitaties.

Grootteklasse der bedrijven	Totaal der geënquêteerde bedrijven	Aantal bedrijfshoofden van 50 j. en meer	Totaal aantal mannelijke helpers	Opvolgingsdruk = $\frac{\text{kolom 3}}{\text{kolom 2}}$
1 tot 3 ha	511	319	25	0,08
3 tot 5 ha	583	289	77	0,26
5 tot 7 ha	475	213	113	0,53
7 tot 10 ha	611	253	205	0,81
10 tot 15 ha	527	227	241	1,06
15 tot 20 ha	309	162	174	1,07
20 tot 30 ha	309	152	185	1,21
30 ha en +	140	69	78	1,13
	3.465	1.684	1.098	0,65

Bron : enquête W.E.S., 1962

Uit deze hoge generatiedruk op de grotere landbouwbedrijven mag niet zonder meer gekonkludeerd worden dat hier een overtollig aantal arbeidskrachten op de bedrijven zou aanwezig zijn. Immers een landbouwuutbating van 20 of meer hektare kan — mits een aangepaste teeltstructuur — voldoende arbeidsgelegenheid verschaffen aan het bedrijfshoofd en twee helpers.

Wat bedrijfseconomisch gerechtvaardigd mag zijn, is het helaas niet altijd vanuit sociaal oogpunt. Met het oog op de opvolgingsmoeilijkheden die zich op dergelijke bedrijven plegen voor te doen, komt het wenselijk voor dat ook de bedrijfsvoering op grote exploitaties zodanig zou worden opgevat dat de landbouwwerkzaamheden door het bedrijfshoofd met de

hulp van één kandidaat-opvolger kunnen worden verzekerd. Voor seizoenwerk kan dan nog op loondienst beroep worden gedaan.

Uit de gegevens van tabel IV blijkt derhalve nog dat de afvloeiing uit de landbouwmiddelen in de toekomst nagenoeg uitsluitend van de grotere bedrijven zal komen. Deze landbouwerszonen komen — zoals de enquête eveneens heeft uitgewezen — slechts uiterst zelden als loontrekkende in het industriële arbeidsproces terecht. Het is derhalve een illusie te menen dat de Westvlaamse landbouw nog een rijke reserve aan arbeidskrachten voor de industrie zou bevatten.

Ook per landbouwstreek beschouwd, treft men grondige verschillen in opvolgingsdruk aan. Deze verschillen zijn klaarblijkelijk toe te schrijven aan de verschillen in bedrijfsgroottestructuur van streek tot streek en aan de omschakelingsmogelijkheden van de bodem. Tevens wordt de opvolgingsdruk door demografische en externe economische motieven gedetermineerd, waaronder vooral de lokale mogelijkheden in industrie, handel of toerisme moeten vermeld worden.

Niettemin blijkt ook uit dergelijke uitvoerige analyse dat het geloof in de leefbaarheid der bedrijven, kleiner dan 10 hectare, bij de Westvlaamse landbouw-

helpers volledig verdwenen is, met uitzondering van zekere zones in centraal West-Vlaanderen (Ieper-Roeselare-Kortemark), waar de tuinbouw thans reeds een zekere opbloei kent en beloften voor de toekomst inhoudt. Ook wanneer men zou vooropstellen dat het aantal bedrijven, kleiner dan 5 hectare, in de toekomst met de helft zou verminderen, o.m. door samenvoeging en opslorping, kan men de opvolgingssituatie in West-Vlaanderen niet gunstig beoordelen.

Alleen voor de Zandstreek, waar dit bedrijfstype zeer talrijk voorkomt zou de situatie zich grondig wijzigen en zou men tot een globale opvolgingsdruk van circa 0,75 komen i.p.v. 0,57. Voor de Polders, de Leemstreek, de Zandleemstreek en de provincie West-Vlaanderen in zijn geheel blijft ook onder deze gunstige hypothese de opvolgingssituatie zeer kritiek en zullen voor iedere vijf « leefbare » landbouwbedrijven nog maar drie, en hoogstens vier kandidaat-opvolgers worden gevonden. Dan nog moet men negatief antwoorden op de vraag of voor deze drie à vier de nodige kandidaat-landbouwsters zullen worden gevonden.

Naast de cijfermatige berekening van de opvolgingsdruk heeft de enquête van het W.E.S., ook via directe vraagstelling, duidelijk naar voor gebracht dat

het beroep van landbouwer, maar vooral dit van landbouwster, in de toekomst weer aantrekkelijk moet worden gemaakt. Vooral de huisvesting van het landbouwersgezin en het probleem van de vrije tijd zullen, blijkens de verkregen antwoorden, grondig moeten worden herzien indien men de huidige afkeer voor dit beroep bij de jongere generatie wil overwinnen.

De algemene materiële welvaart der landbouwersgezinnen vertoont trouwens vooral op de kleinste exploitaties een gevoelige achterstand op vergelijkbare maatschappelijke groepen.

5. Het materiële levenspeil van de Westvlaamse landbouwbevolking

De welvaartsverschillen, die zich tussen stad en platteland aftekenen, zijn hoe langer hoe meer het voorwerp van onderzoek en actie. Het is een bijzonder aspect van de regionale economie waaraan ook het Westvlaams Economisch Studiebureau, ter gelegenheid van de enquête onder de landbouwers, zijn aandacht heeft besteed.

De studie van de welvaart op het platteland vergt een bijzondere benaderingswijze omdat het begrip welvaart zelf zo milieugebonden is en ook met de tijd een andere inhoud krijgt. Het is duidelijk dat in deze samenhang alleen stoffelijke welvaart wordt bedoeld.

Wanneer men aanneemt dat het moderne welvaartsbegrip ook in het plattelandsmidden rekening moet houden met publieke voorzieningen, zoals wegenis, elektriciteits-, water- en gasvoorziening, postbedeling, telefoonnet, afstand tot de centra, enzomeer, en dat anderzijds de inkomenshoogte een zeer belangrijke faktor is bij de totstandkoming van welstand, begrijpt men hoe delikaat het is een maatstaf voor het meten van de welvaart aan te leggen. Daar komt bij dat ook de bestedingswijze van het inkomen een beslissende rol speelt in de welvaartsvorming.

Ondanks deze bijzondere moeilijkheden heeft het W.E.S. gemeend het onderzoek naar de welvaartsituatie op de landbouwbedrijven te kunnen baseren op een ruim aantal uiterlijke welvaartsindices waarin de drie voormelde factoren op benaderende wijze tot hun recht konden komen. Er werd daarenboven rekening gehouden met zekere aspecten van de huisvesting die tevens een belangrijke welvaartsfaktor uitmaken.

Bij middel van een vooraf gedoseerde waardenschaal en een puntenstelsel is men tot de konklusie gekomen dat nagenoeg 42 % van de Westvlaamse landbouwersgezinnen in onvoldoende mate van de

moderne materiële welvaartsmiddelen kunnen genieten, terwijl slechts 8 % der landbouwersgezinnen op een hoog welvaartsniveau opgeklommen zijn. Precies 50 % valt bijgevolg tussen deze uitersten en geniet van een elementaire maar bescheiden welvaart.

Een en ander staat in zeer nauwe relatie tot de oppervlakte der bedrijven, maar ook tot de uitbatingswijze, de eigendomsverhoudingen, de gezinsgrootte, de nabijheid zelfs van andere bevolkingsgroepen die de bestedingswijze der landbouwers beïnvloeden.

Het is derhalve niet eenvoudig een inzicht in de globale welvaartssituatie te bekomen wanneer niet elk van deze factoren afzonderlijk onder de loep wordt genomen.

Tabel V geeft een inzicht in de relatie tussen bedrijfsoppervlakte en materiële welvaart.

TABEL V : **Verdeling van de landbouwbedrijven naar areaal-oppervlakte en materieel welvaartspeil, W.E.S.-enquête, 1962 (procentuele verdeling).**

Grootte-klasse	Welvaartspeil			Aantal geënquêteerden (= 100 %)
	hoog	matig	onvold.	
— 3 ha	4,5	35,8	59,7	511
3- 5 ha	5,5	35,7	58,8	583
5- 7 ha	4,2	44,6	51,1	475
7-10 ha	5,1	54,3	40,6	611
10-15 ha	7,9	62,2	29,8	527
15-20 ha	13,2	60,8	25,9	309
20-30 ha	16,8	68,3	14,9	309
30 ha en meer	30,0	61,4	8,6	140
Totaal	8,2	50,4	41,4	3.465

Een gelijkaardige en niet minder frappante relatie kan worden weergevonden tussen het welvaartspeil en de beroepsbelangstelling van de landbouwer, waarover verder zal worden gehandeld.

Men stelt o.m. vast dat onder landbouwers met de hoogste beroepsbelangstelling er slechts 17 % onder de elementaire welvaartsdrempel blijven, terwijl dit percentage tot 52 % oploopt onder die landbouwers die slechts een geringe belangstelling tonen voor hun vaktechnische vorming en voor de technische vernieuwingen die zich in het landbouwberoep voordoen.

BANK VAN BRUSSEL N. V.

VOOR UW
INVESTERINGS-
KREDIETEN
FINANCIERINGEN
BELEGGINGEN
HANDELSRELATIES
MET HET
BUITENLAND

tot uw dienst

4 BIJHUIZEN
EN MEER DAN

100

AGENTSCHAPPEN IN

WEST-VLAANDEREN

Talrijke andere factoren, zoals de wijze waarop het bedrijf werd overgenomen, de eigendomsverhoudingen, de uitbatingswijze, de verblijfsduur op de hoeve bestemmen in bijkomende mate de welvaartschansen, maar moeten in het bestek van dit artikel buiten beschouwing blijven.

Een woord toch over de huisvestingstoestand van de Westvlaamse landbouwbevolking.

De Westvlaamse landbouwersgezinnen leven voor haast 80 % op pachthoeven, zodat de huisvestings-situatie voor deze gezinnen wel enkele bijzondere aspecten vertoont.

Het feit dat 40 % der boerenwoningen in deze provincie meer dan 100 jaar oud zijn, dat de twee derden der woonhuizen niet over stromend water beschikken en dat haast 20 % der boerderijen gedurende bepaalde periodes van het jaar zonder drinkwater zijn, dat bovendien 13 % der woonhuizen over een onvoldoende aantal slaapkamers beschikken, zijn zoveel aanduidingen voor de gebrekkige huisvestingstoestand van de Westvlaamse landbouwbevolking.

Naast het probleem van de vrije tijd — waarop hier niet wordt ingegaan — is de gebrekkige huisvestingstoestand der landbouwers wellicht de voornaamste oorzaak van de afkeer die zoveel boerenmeisjes thans krijgen voor het landbouwersbestaan.

De enquête van het W.E.S. heeft in hetzelfde verband tot de nogal verrassende vaststelling geleid, dat de bemoedigende voorlichtingsactie, die een boerinnenorganisatie sinds enige jaren voert tot verbetering van de woontoestanden op het platteland, als belangrijk nevenresultaat heeft gehad dat zeer vele boerenmeisjes zich bewust zijn geworden van de gebrekkige huisvestingstoestand van hun standgenoten. Bij hun huwelijk met een landbouwer zou hieraan niet veel kunnen veranderen, zodat de konklusie vaak voor de hand lag: amper 4 op 10 boerenmeisjes, die reeds als helpster op het ouderlijk bedrijf hebben gewerkt, huwen uiteindelijk een jonge landbouwer.

Onwillekeurig stelt men zich de vraag of zich niet spoedig een bijzondere woningwet opdringt voor de landbouwers die hun bedrijf in pacht nemen.

6. De beroepsbelangstelling van de exploitatiehoofden in de Westvlaamse landbouw

De inspanningen die zowel de openbare besturen als de beroepsorganisaties zich getroosten om de landbouwbevolking vaktechnisch voor te lichten, dragen in hoge mate bij tot de materiële welvaart van de landbouwbevolking.

Dit is een der belangrijke besluiten door het W.E.S. getrokken uit het vermelde onderzoek op 3.465 Westvlaamse exploitaties.

Nochtans is bij ditzelfde onderzoek tot uiting gekomen dat de meerderheid der landbouwers (61 %) in onvoldoende mate door de landbouwvoorlichting wordt bereikt en dat tal van factoren de bereidheid van de landbouwers tot het opnemen van voorlichting beïnvloeden.

Dit begint reeds bij het eigenlijke dagschoolonderwijs zelf. Het kan o.m. duidelijk worden aangetoond dat de scholingsgraad van de landbouwers in hoge mate samengaat met de areaaloppervlakte van het ouderlijke bedrijf en met de oppervlakte van de eigen exploitatie. Zo stelt men vast dat nog niet 4 % van alle Westvlaamse landbouwexploitanten de volledige cyclus van de lagere landbouwschool hebben gevolgd, maar dat dit percentage nog niet 2 % is op de bedrij-

ven kleiner dan 7 ha en toeneemt tot 13 % op de grootste bedrijven.

Eenzelfde gebondenheid aan de bedrijfsgrootte doet zich voor wat het humaniora-onderwijs van de lagere cyclus betreft. Anderzijds gaat ook de algemene kulturele belangstelling der landbouwers in sterke mate samen met de bedrijfsgrootte; deze algemene belangstelling en ontwikkeling werd gemeten aan de hand van talrijke aanwijzingen, zoals de abonnering op een dagblad, het lidmaatschap van kulturele verenigingen, de belangstelling voor het verenigings- en gemeenschapsleven. Bij wijze van voorbeeld wordt in tabel VI het verband weergegeven tussen areaaloppervlakte der bedrijven, de abonnering op een dagblad en de aansluiting bij een kulturele vereniging. Ook het aandeel der landbouwers in de diverse grootteklassen die minstens drie jaar secundair onderwijs hebben genoten, wordt in dezelfde tabel opgegeven.

TABEL VI : Het verband tussen de areaaloppervlakte der landbouwbedrijven en het algemeen ontwikkelingspeil der exploitanten, aan de hand van drie criteria.

Bedrijfs-grootte	Procentueel aandeel der landbouwers op een dagblad geabonneerd	Procentueel aandeel der landbouwers bij een kulturele vereniging aangesloten	Procentueel aandeel der landbouwers die minstens 3 jaar secundair onderwijs hebben genoten	Aantal geënquêteerde exploitanten (= 100 ‰)
van 1 tot 3 ha	45,0	3,9	5,7	511
van 3 tot 5 ha	49,0	5,7	4,1	583
van 5 tot 7 ha	46,1	4,2	4,6	475
van 7 tot 10 ha	53,7	7,8	6,8	611
van 10 tot 15 ha	59,4	11,0	11,2	527
van 15 tot 20 ha	66,3	11,3	14,2	309
van 20 tot 30 ha	76,0	11,3	22,0	309
30 ha en meer	81,4	11,4	30,0	140
Totaal	55,7	7,6	9,5	3.465

Bron : enquête W.E.S., 1962

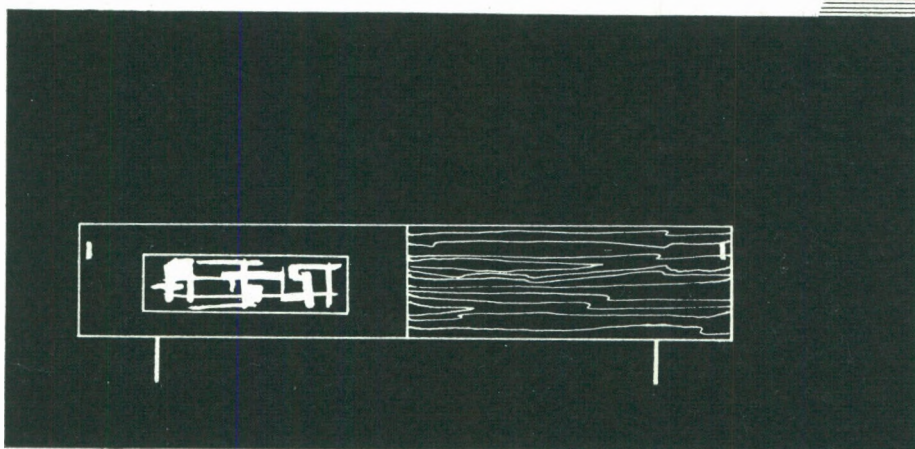
Wanneer wij ons in het bijzonder beperken tot de eigenlijke vaktechnische belangstelling van de landbouwers zoals deze bv. tot uiting komt bij het meer of min geregeld beluisteren van landbouwtechnische

uitzendingen in radio of T.V., bij het bezoek aan technische landbouwmanifestaties, studiereizen, deelname aan veeselectie, abonnering op vaktechnische lektuur, lidmaatschap van beroepsorganisaties en dergelijke

SLAAPKAMERS
EETPLAATSEN

SPECIALITEIT
VAN
POLYESTERMEUBELEN

rousseau

BURELEN &
FABRIEKEN : **SCHOOLSTRAAT 50-58 IZEGEM** TEL. : 051/322.16 - 051/322.17

kriteria meer, dan komt hieruit tot uiting dat nagenoeg 13 % van de Westvlaamse landbouwers in zeer hoge mate aan de technische zijde van hun beroep geïnteresseerd zijn, 26 % matig, en dat 61 % der landbouwers om allerlei redenen een zeer geringe vaktechnische belangstelling aan de dag leggen.

Het is voor de voorlichtingsdiensten van het Ministerie van Landbouw, voor de private organisaties en voor allen die bij de landbouwvoorlichting betrokken zijn van bijzonder groot belang deze 61 % in hun samenstelling en hun gedragingen te kennen. Het is immers statistisch bewijsbaar dat deze landbouwers die de geringste belangstelling voor de technische zijde van hun beroep aan de dag leggen, quasi automatisch van voorlichting verstoken blijven. Nochtans zijn het precies deze landbouwers die als massa de landbouw in zijn dynamisme afremmen. Een groot gedeelte dezer landbouwers zijn bij geen enkele beroepsorganisatie aangesloten, zij lezen geen vakbladen, hebben de laagste algemene scholingsgraad en staan het minst open voor het gemeenschapsleven in het algemeen. Het is derhalve niet verwonderlijk

dat onder de landbouwers met een lage vaktechnische belangstelling slechts 5 % voorkomen met een hoog materieel welvaartspeil, terwijl dit percentage tot 22 % oploopt onder diegenen met een hoge belangstelling voor hun beroepsontwikkeling.

Omgekeerd treft men er onder de eersten 52,6 % aan die onder de elementaire welvaartsdrempel blijven, terwijl dit percentage slechts 17 % bedraagt onder de landbouwers die openstaan voor de technische vernieuwingen op het beroepsvlak. Het spreekt vanzelf dat een gekumuleerde nadelige invloed uitgaat van een geringe bedrijfsoppervlakte, gepaard aan een laag algemeen scholingsniveau en een gebrekkige beroepsbelangstelling.

Het ontwikkelingspeil der landbouwbedrijfshoofden heeft echter niet alleen zijn weerslag op de materiële levensstandaard der gezinnen. Het onderzoek heeft overduidelijk uitgewezen dat het ontwikkelingspeil der ouders de belangrijkste faktor is bij de beroepsoriëntering der kinderen.

Het is een regel met weinig uitzonderingen dat de afvloeiing der landbouwerskinderen naar andere be-

roepen met veel minder moeilijkheden gepaard gaat in de gezinnen waar het gezinshoofd zelf een behoorlijk ontwikkelingspeil heeft bereikt of zijn algemene en vaktechnische belangstelling bijhoudt, dan in gezinnen waar het gezinshoofd blijk geeft van onverschilligheid t.o.v. zijn eigen beroepsvervolmaking of het contact met de gemeenschap verwaarloost.

*
**

Het sociale aspekt van het landbouwvraagstuk is hiermede verre van « af ».

Het wil ons echter voorkomen dat zeer veel zou bereikt zijn, konden alle betrokkenen binnen en buiten de landbouwsektor de weerslag aanvoelen van het verouderingsproces onder de landbouwers, van de afkeer van de jonge generatie voor het landbouwers-

beroep, van de gebrekkige huisvestingstoestand op het platteland en de kloof in het materiële welvaartspeil tussen een landbouwbevolking zonder vrije tijd en de massa der niet-landbouwers.

Dit grote gedeelte van de landbouwers dat zelf al te weinig inspanning doet om van de nieuwe technische verworvenheden in het beroep op de hoogte te komen, moet er tenslotte — desnoods met de wettelijke verplichting tot een minimale schoolse vakopleiding — toe gebracht worden zijn verantwoordelijkheid tegenover de beroepsgenoten en de gemeenschap ernstig op te nemen.

De voorlichtingsdiensten van het Ministerie van Landbouw evenals de private organisaties, zullen tenslotte naar andere wegen moeten uitzien om deze massa te bereiken.

Foto R. Vansevenant

